

در کمیته برنامه‌ریزی وزارت علوم تحقیقات و فن‌آوری در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی (کتابداری و اطلاع‌رسانی سابق) که اینجانب هم عضو آن هستم هر از گاهی در حین تصویب برنامه‌ها انتقادهایی از جانب بعضی از اعضا از جمله خود من مطرح می‌شود که وظیفه اصلی کمیته برنامه‌ریزی چیست؟ آیا وظیفه دارد که بر حسب درخواست متقاضیان دانشگاهی که برنامه‌ای را پیشنهاد می‌کنند آن را در دستور کار قرار دهد؛ و یا برنامه‌های گذشته را که طبعاً از نظر مقررات آموزشی باید هر چند سال یکبار مورد تجدید نظر قرار گیرند را بازبینی کند و یا خود نگاهی جامع به کل حوزه داشته باشد و سیاست‌های کلان را برای این حوزه علمی تصویب نماید و از دیگران بخواهد که در آن چارچوب حرکت کنند و برنامه‌های خود را ارائه دهند و یا راه چهارمی را در پیش گیرد؛ هم به درخواست‌های رسیده از جانب متقاضیان پاسخ گوید و هم نگاهی جامع به کل حوزه علمی داشته باشد.

بدیهی است یک حوزه علمی که در آغاز کار است و تازه می‌خواهد کار خود را شروع کند می‌طلبد که اول خطوط کلی و سیاست جامعی را طراحی و تصویب کند اما حوزه علمی کتابداری و اطلاع‌رسانی (علم اطلاعات و دانش‌شناسی) که دارای سابقه‌ای بیش از پنجاه سال در این کشور است و قبل از پدید آمدن بسیاری از رشته‌های علمی نوظهور حضور فعال در کشور داشته است قطعاً متوقف کردن همه برنامه‌ها و از نو شروع کردن به برنامه نویسی کار درستی نیست. به نظر می‌رسد راه سومی که در بالا مطرح شد بهترین و مناسب‌ترین روش کار در کمیته مزبور است. اینک که نام رشته هم عوض شده نمی‌توان آن را حوزه‌ای جدید التاسیس به حساب آورد.

از طرف دیگر با تأسیس دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی ضرورت نگاه جامع به این حوزه علمی بیش از پیش شده است. به گونه‌ای که حتی اگر کمیته برنامه‌ریزی به آن توجه

نکند دانشکده ناگزیر باید برای خود رشته‌های تحت پوشش و گروه‌های لازم فکری اساسی کند و الا نمی‌تواند به حیات خود ادامه دهد. مسئله برنامه‌ریزی علمی از یک طرف و نیاز به ساختارسازی در هر دانشکده بر اساس ضوابط وزارت علوم تحقیقات و فن‌آوری از طرف دیگر این ضرورت را دو چندان کرده است. بر اساس تعاریف موجود، هر دانشکده دست کم باید دارای سه گروه مستقل باشد. از طرفی رشته تعریفی دارد و گرایش هم تعریف خاص خود. از آنجا که گروه‌های هر دانشکده باید دارای رشته‌های علمی مشخص باشد آن وقت به سادگی می‌توان برای هر رشته علمی گرایش‌هایی بر حسب نیاز تعریف کرد که بر اساس ضرورت زمان چه بسا گرایش‌ها حذف و اضافه شوند تا به بازار کار پاسخ دهند.

ما در جهان هم مدرسه کتابداری داریم که گاه از آن به دانشکده هم یاد می‌شود، گاه هم فقط رشته کتابداری (علم اطلاعات و دانش‌شناسی) دارند با گرایش‌های گوناگون. در تحقیقی که در فصلنامه دانش‌شناسی ۵ (۱۶) آمده است دانشگاه‌های سه کشور آمریکا؛ کانادا و انگلیس با ایران مقایسه شده ولی در آن ظاهراً یک رشته است که دارای گرایش‌های گوناگون است. اگر بپذیریم که وظیفه اصلی حوزه علوم اطلاعات و دانش‌شناسی بازیابی صحیح و دقیق اطلاعات برای مخاطبان مناسب در زمان مناسب است آن وقت می‌توان سه گروه را به شرح زیر برای آن در نظر گرفت که به ترتیب می‌توان گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی؛ گروه سنجش و مدیریت اطلاعات و گروه پردازش و اشاعه اطلاعات نامید. این گروه‌ها با آنکه از یکدیگر جدا هستند ولی به لحاظ کارکردی مکمل یکدیگرند.

گروه اول که همان جایگزین کتابداری و اطلاع‌رسانی قبلی است عمدتاً ناظر به تربیت نیرو برای کتابخانه‌ها و مراکز آرشیوی (یادمانه‌ای) هستند. در این گروه رشته‌های مطالعات آرشیوی (یادمانه‌ها) و مدیریت و سازماندهی نسخ خطی؛ تاریخ و فلسفه اطلاعات می‌توانند دارای برنامه‌هایی مستقل باشند اما مدیریت کتابخانه‌های عمومی؛ مدیریت کتابخانه‌های دانشگاهی و مدیریت کتابخانه‌های آموزشگاهی می‌توانند به صورت گرایش اداره شوند. آنچه می‌تواند وجه امتیاز این گروه با سایر گروه‌ها باشد این است که این گروه بیشتر مکان‌مند است به این عنوان که فعالیت‌اش بیشتر مرتبط با افرادی است که در محل‌های خاص یعنی کتابخانه‌ها و مراکز آرشیوی و مؤسسات دارنده نسخ خطی کار می‌کنند.

گروه دوم گروه سنجش و مدیریت اطلاعات است که در آن می‌توانند علم‌سنجی؛ اقتصاد اطلاعات؛ مدیریت دانش، مدیریت و بهره‌وری اطلاعات به صورت رشته‌های مستقل و سیاست علم و فن آوری و مدیریت آرشیو به صورت گرایش دوره دکتری اداره شوند. این گروه به لحاظ کارکرد وظیفه‌ای فراتر از مکان دارد و تقریباً می‌توان گفت که بیشتر زمان‌مند است به این معنا که علم‌سنجی مربوط به مکان خاصی نیست؛ می‌تواند مربوط به عموم افراد و یا دانشگاه‌ها و محیط‌های علمی باشد و یا کشورها را با یکدیگر مقایسه کنند و یا اقتصاد اطلاعات فارغ از محل و محیط خاصی به بحث اقتصاد اطلاعات در سطح منطقه، کشور و یا بین‌المللی می‌پردازد. مدیریت دانش نیز اگر چه به سازمان مرتبط است ولی فراتر از کتابخانه‌های صرف است و می‌تواند مباحث نظری عام را مورد توجه قرار دهد. دو حوزه مدیریت و بهره‌وری اطلاعات و مدیریت آرشیو (یادمانه‌ها) هم فارغ از مکان خاص، مسائل را در سطح کلان چه به لحاظ مکانی و یا زمانی مورد توجه قرار می‌دهد.

گروه سوم بیشتر ابزارمند است و متکی بر فن آوری است. در این گروه رشته‌های کتابخانه‌های دیجیتال، چاپ و نشر، پالایش اطلاعات، داده‌کاوی، بازیابی اطلاعات، سواد اطلاعاتی و دانش‌نامه‌نگاری قرار دارد که در همه آنها بیشتر مسائل فنی آنها مورد توجه است. زیرا پردازش بیشتر به امور فنی می‌پردازد و تقریباً فارغ از مسائل مدیریتی به معنای خاص آن است. در این جا در همه رشته‌ها و با گرایش‌های موجود بحث فنی غالب است. و دانشجویان باید در زمینه‌های فن آوری اطلاعات در رشته‌های خود آموزش ببینند. البته ناگفته نماند که همه این رشته‌ها به نوعی به هم وابسته‌اند. ولی گروه سوم کارهای زیربنایی و زیر ساختی و فنی را پی می‌گیرد و گروه اول در سطح خرد و گروه دوم در سطح کلان به مدیریت و خدمات‌رسانی اطلاعات و دانش‌شناسی می‌پردازد. جدول زیر مشخصات را بیشتر توضیح می‌دهد:

جدول پیشنهادی گروه، رشته و گرایش برای دانشکده علوم اطلاعات و دانش‌شناسی

گروه	رشته	گرایش	کارشناسی	ارشد	دکتری	
۱- علم اطلاعات و دانش‌شناسی	مطالعات آرشیوی			*		
	مدیریت و سازماندهی نسخ خطی			*		
	مرجع‌شناسی و خدمات		*	*		
	تاریخ و فلسفه اطلاعات			*	*	
	کتابخانه‌های دانشگاهی	*		*		
	کتابخانه‌های عمومی	*		*		
	کتابخانه‌های آموزشی	*		*		
	احیاء متون	*		*	*	
	۲- سنجش و مدیریت اطلاعات	مدیریت اطلاعات	*		*	
		علم سنجی			*	
سیاست علم و فن آوری				*	*	
اقتصاد اطلاعات				*	*	
مدیریت دانش				*		
مدیریت و بهره‌وری اطلاعات				*		
مدیریت آرشیو (یادمانه‌ها)		*		*	*	
مشاوره اطلاعات		*		*	*	
۳- پردازش و (نشر) اشاعه اطلاعات	کتابخانه‌های دیجیتالی	*		*		
	چاپ و نشر			*		
	پالایش اطلاعات	*		*		
	داده کاوی	*		*		
	بازیابی اطلاعات	*	*	*	*	
	سواد اطلاعاتی		*	*	*	
	دانشنامه‌نگاری			*	*	